

Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü'nün Tarihi ve Mevcut Durumu

Mehtap BAĞLIOĞLU^{1✉}

1. Fırat Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Elazığ, Türkiye.

Özet: Salgın hayvan hastalıkları, tarih boyunca önemli ekonomik kayıplara yol açmıştır ve bu nedenle her zaman devletlerin gündeminde öncelikli bir konu olmuştur. Bu hastalıklarla mücadele etmek amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır. Veteriner Kontrol Enstitüleri; hastalıkların teşhis ve kontrolü, koruyucu hekimlik, halk sağlığı, hijyen, halkın ve yetiştiricilerin bilgilendirilmesi, hizmet alanlarındaki serbest veteriner hekimler, kamu veteriner hekimleri ve veteriner sağlık teknisyenlerinin meslekî eğitimi gibi konularda Türkiye'de veteriner hekimliği hizmetleri yönünden önemli kuruluşlardır. Bu çalışmada, Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü'nün tarihsel gelişiminin ve mevcut durumunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü arşiv belgeleri, laboratuvar kayıtları, fen kurulu kararları, ilgili Bakanlığa sunulan briefing dosyaları ve Kurum fotoğrafları incelenmiş, Kurum personeli ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Konuyla ilgili kitap ve makaleler taranmıştır. Elde edilen veriler, tarih araştırmalarında kullanılan retrospektif yöntem ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü'nün veteriner hekimliği hizmetleri ve Türkiye hayvancılığı için önemli bir Kurum olduğu sonucuna varılmıştır. Bu yüzden, gelecekte de çalışmalarına devam etmesinin önemli ve gerekli olduğu savunulabilir.

Anahtar kelimeler: Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü, Veteriner Hekimliği Tarihi, Veteriner Kontrol Enstitüleri.

Short History of Erzurum Veterinary Control Institute and its Existing Position

Abstract: Epidemical animal diseases had caused important economical losses and therefore they were always prior subjects in the agenda of governments. Various measures have taken for struggling with these diseases. Veterinary Control Institutes are important establishments on the subjects such as preventive medicine, public health, hygiene, education of public and breeders, education of civil veterinarians and veterinary clinicians who are in their service areas for veterinary services across Turkey. In this study, it is aimed to assess the historical development of Erzurum Veterinary Control Institute and its position at present. Erzurum Veterinary Control Institute archive documents, laboratory registrations, science committee decisions, briefing records presented to relevant Ministry and photographs of Institute were examined, person to person interviews were done. Books and articles about the subject were scanned. The data were evaluated with retrospective to the method used in historical researches. As a result, it was concluded that Erzurum Veterinary Control Institute was an important institute for veterinary employments and animal husbandry across Turkey. Therefore, it can be advocated that it will be important and necessary that the institution continue its studies in the future too.

Key words: Erzurum Veterinary Control Institute, History of Veterinary Medicine, Veterinary Control Institutes.

✉ Mehtap BAĞLIOĞLU

Fırat Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Elazığ, Türkiye.
e-posta: mehtapb@firat.edu.tr

GİRİŞ

Tarih boyunca büyük ekonomik kayıplara sebep olan salgın hayvan hastalıkları ve bu hastalıklarla mücadele; toplumların, devletlerin gündeminde öncelikli bir yer edinmiş, bu amaçla çeşitli tedbirler alınması yoluna gidilmiştir. Türkiye’de ve Dünyada veteriner hekimliği okullarının açılması, başta sığır ve bası olmak üzere salgın hayvan hastalıkları ve veteriner hekimliği hizmetlerine yönelik yasal düzenlemeler, koruyucu hekimlik hizmetleri, hastalıklarla savaş ve hastalıklardan korunmak amacıyla aşı, serum ve her türlü biyolojik maddenin üretimi için hizmet verecek kurum ve kuruluşların açılması, bu tedbirlerin başlıcaları olmuştur (Bekman, 1940; Erk, 1963; Erk, 1966; Erk ve Akkerman, 1969; Karasszon, 1988; Dunlop ve Williams, 1996; Spinage, 2007).

Salgın hayvan hastalıkları ve zoonozlarla mücadelede yürütülmesi gereken her türlü teşhis ve kontrol faaliyeti, koruyucu hekimlik hizmetleri ile aşı, serum ve biyolojik madde üretimi açısından, kuruldukları dönem itibarıyla bakteriyolojihaneler, günümüzdeki isimleriyle veteriner kontrol enstitüleri, tarih boyunca önemli kuruluşlar olmuştur (Bekman, 1940; Erk, 1963).

Bu çalışmada, ülkemizde doğrudan veteriner hekimliği hizmetlerine yönelik kurumlar arasında ilk örneği Bakteriyolojihâne-i Baytarî (1901) olan, Etlik Merkez Veteriner Kontrol Enstitüsü ile birlikte günümüzde sayısı sekize ulaşan veteriner kontrol enstitülerinden (Türkmenoğlu ve Yaşar, 2011) Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü'nün tarihsel gelişiminin ve mevcut durumunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL ve METOT

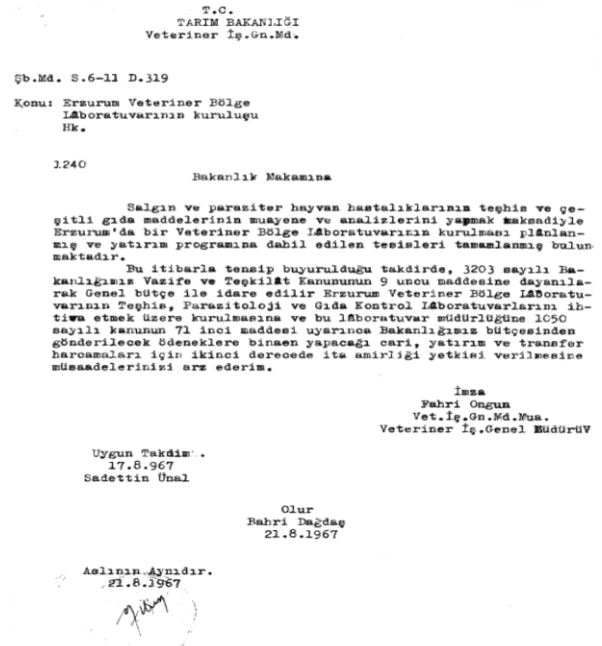
Çalışmanın materyalini; Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü Müdürlüğü (EVKEM) Arşivi, Fen Kurulu Kararları, Enstitü Müdürlüğüne ait laboratuvar kayıtları, Kurum fotoğrafları, Kurum tarafından ilgili Bakanlığa sunulan brifing dosyaları gibi birincil kaynaklar ile konuyla ilgili kitap ve makaleler

oluşturmuştur. Elde edilen veriler, tarih araştırmalarında kullanılan retrospektif yöntem ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Enstitü'nün Kuruluşu

Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü, 3203 sayılı Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilât Kanunu'nun dokuzuncu maddesi gereğince salgın ve paraziter hayvan hastalıklarının teşhis edilmesi ve çeşitli gıda maddelerinin muayene ve analizlerinin yapılması amacıyla, 21 Ağustos 1967'de üç laboratuvar (Teşhis, Parazitoloji ve Gıda Kontrol) ihtiva edecek şekilde "Erzurum Merkez Bölge Laboratuvarı" ismiyle Erzurum'da kurulmuştur (Resmi Gazete, 1937; Anonim, 1974; Arşiv belgesi 1967). (Bkz. Şekil 1)

Şekil-1: EVKEM Kurulma Kararı.

Figure-1: Judgement of Establishing EVKEM.

Kurum, 1976'da "Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü" hâline getirilmiş, 1987-1994 yılları arasında "Hayvan Hastalıkları Araştırma Enstitüsü" adıyla faaliyetlerine devam etmiştir.

Kurumun ismi 1994'teki bir isim değişikliğiyle "Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü" olmuştur. İlgili emir gereği, 2011'de Kurum adı "Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü" olarak değiştirilmiştir. Kurum bünyesinde 170 sayılı Kanun ile 1992'den beri Döner Sermaye İşletmesi hizmetleri verilmektedir (Arşiv belgesi 1976; 1986; 1992;1994; 2011a).

Kurum, 4700 m² alan üzerine kurulmuş olup toplam bina kullanım alanı 900 m²/kattan oluşmaktadır. Laboratuvarlar ve idarî bölümler ile çalışma odaları ve toplantı salonunun birlikte bulunduğu iki katlı bir hizmet binası yer almaktadır (Arşiv belgesi, 1991-2013 BD) (Bkz. Şekil 2)

Şekil 2. EVKEM Dış Cepheden Görünüm.
Figure 2. Outside View of EVKEM.

Kurum bünyesinde bugün Bakteriyoloji Teşhis Ünitesi, Patoloji, Viroloji ve Parazitoloji Laboratuvarları ile Toksikoloji, Biyokimya Bölümleri ve Deney Hayvanları Ünitesi bulunmaktadır. Bakteriyoloji Teşhis Ünitesinde Bakteriyoloji Laboratuvarı ve Abortif Bakteriyel Hastalıklar (Seroloji) Birimi, Viroloji Laboratuvarı bünyesinde Viral Hastalıklar Laboratuvarının yanı sıra ayrı birer Kuduz ve Avian İnfluenza (Kuş Gribi) Laboratuvarı bulunmaktadır (Bkz. Şekil-3). Kanatlı Hastalıkları Teşhis ile Su Ürünleri, Arı Hastalıkları birimleri ayrı birer laboratuvar olarak aktif değildir. Kanatlı, Su Ürünleri ve Arı Hastalıkları, hastalık etkenlerine göre Bakteriyoloji, Parazitoloji, Viroloji Laboratuvarlarıncı incelenmektedir. Kurum, Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) tarafından 17 Ekim 2010 tarihinde TS EN ISO/IEC 17025:2010 Standardına göre AB-0383-T akreditasyon numarası ile akredite edilmiştir (Arşiv belgesi, 2011b). Akreditasyon kapsamında; Amerikan

Yavru Çürüklüğü Teşhisi, Direkt Teşhis Tekniği ile Varroa İdentifikasyonu, Kuduz Hastalık Teşhisi (Floresan Antikor Tekniği-FAT), Avian İnfluenza (AI) Rapid Test, Theileriosis ve Sığır Babesiosis'inin Mikroskopik Teşhisi, Brucella Rose Bengal Plate Test Analizi, Brucella Complement Fixation Test (CFT) Analizi, ELISA ile IBR/IPV Antikor Tayini, Indirect ELISA ile Paratüberküloz, IgG Antikor Tayini, Modifiye Ziehl Nielsen Yöntemiyle *Cryptosporidium*'un Mikroskopik Teşhisi olmak üzere *C. burnettii* ve tüberkülozdan oluşan on dört teşhis bulunmaktadır (Arşiv belgesi 1976; 2011b; 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD; Anonim, 2014).

Şekil 3. EVKEM'in çeşitli laboratuvarlarından görüntüler.

Figure 3. Diverse Images from the Laboratories of EVKEM.

Önceleri Erzurum, Artvin, Erzincan, Gümüşhane, Kars, Ağrı illerine hizmet vermiş olan EVKEM, günümüzde Erzurum, Erzincan, Kars, Ağrı, Ardahan, Iğdır, Gümüşhane, Bayburt ve Artvin illerine hizmet vermektedir (Arşiv belgesi 2013; 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD).

Teşhis ve Kontrol Faaliyetleri

Kurum, 1967'de kurulduğunda, faaliyetleri için gerekli alet, malzeme ve ekipman FAO (Food and Agriculture Organization) tarafından sağlanmıştır

(Anonim, 1974). Enstitü'de gerek hizmet verdiği illerden, gerekse Ülke genelindeki araştırma kurumları ve hastanelerden gönderilen marazi maddelerle etken izolasyonu, identifikasyonu ve çeşitli testler yapılarak teşhis ve kontrol faaliyetleri yürütülmektedir. Avian Influenza (AI, kuş gribi), çiçek, BVD, IBR, CGB, kuduz, tüberküloz, kanatlı salmonellozisi, pullorum, gallinarum ve brusella, teşhisi yapılan başlıca hastalıklardır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesindeki çeşitli hastalıklara ve yavru kayıplarına yönelik epidemiyolojik çalışmalar yürütülmektedir. İmmunohistokimyasal testler ile histopatolojik doku incelemeleri yapılmaktadır (Arşiv belgesi, 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD). Kurumda 1991-2012 yılları arasında 133 550 adet numunenin işlendiği saptanmıştır (Arşiv belgesi 1992; 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD). EVKEM'in 2013 yılı teşhis ve kontrol faaliyetleri kapsamında incelenen 12.503 numunenin laboratuvarlara göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur (Arşiv belgesi, 2013).

Tablo 1. EVKEM 2013 Teşhis ve Kontrol Faaliyetleri.
Table 1. Activities of Diagnosis and Control of EVKEM in 2013.

Bakteriyoloji	584
Abortif Bakteriyel Hastalıklar	10432
Viroloji	495
Moleküler Biyoloji	94
Patoloji	349
Parazitoloji	411
Toksikoloji	138
Genel otopsi sayısı	631
TOPLAM	12.503 ANALİZ - 631 OTOPSİ

Üretim

Kuruluşundan 2013 yılına kadar Enstitü bünyesinde mastitis test ayracı ve sodyum selenit üretilmiştir. İncelenen arşiv belgeleri, Fen Kurulu kararları ve Kurum Yönetiminden edinilen bilgiler ışığında, belirtilenler dışında bir biyolojik madde ve aşı üretiminin olmadığı saptanmıştır. Gerekli görülen hallerde başka kurumlardan gelen aşılardan

Enstitü'nün hizmet verdiği illerdeki hastalık bölgelerine dağıtımının yapıldığı gözlenmiştir (Arşiv belgesi, 1981; 1992).

Araştırma ve Yayın Faaliyetleri

Enstitü'de 1981-2013 yılları arasında biri doktora, üçü uzmanlık tezinin de aralarında bulunduğu 49 araştırma projesi yürütülüp sonuçlandırılmıştır. Halen devam eden iki proje olup "Koyun-Keçi Kan Serumlarında *Coxiella burnetii* Antikorlarının ELISA ile Araştırılması" adlı projenin sonuç raporu 2014, "Piyetende *Dichelobacter nodosus*, *Fusobacterium necrophorum* Etkenlerinin İzolasyonu, İdentifikasyonu ve Antimikrobiyel Duyarlılıklarının Araştırılması" adlı projenin sonuç raporu ise 2015 yılında sunulacaktır (Arşiv belgesi, 2013).

Kurum bünyesinde bir Araştırma ve Yayın Kurulu oluşturulmasına, Enstitü Yayın Organı çıkarılması ile ilgili ön çalışmalar yapmak üzere bu Yayın Kurulunun görevlendirilmesine karar verilmiş; ancak süreli yayın olarak çıkarılması öngörülen bilimsel derginin; ekonomik olanaksızlıklar, eleman yetersizliği gibi nedenlerden ötürü devamlılığının sağlanamaması endişesiyle kararın iptali uygun görülmüştür (Arşiv belgesi, 2003; 2005; 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD).

Eğitim Faaliyetleri

Enstitü'de hastalıkların modern teşhis ve kontrol yöntemleri, biyogüvenlikte son teknolojik gelişmeler, SOP (Satandard Operating Procedures) uygulamaları gibi konularda Kurum personelinin bilgilendirilmesine yönelik hizmet içi eğitimler düzenlendiği gibi, gerekli durumlarda yurtiçi ve yurtdışı çalışmalarda bulunmaları ve toplantılara katılmaları sağlanmıştır. Koruyucu hekimlik, halk sağlığı ve hijyen konuları ile paraziter hastalıklar ve zoonozlar konusunda Enstitü veteriner hekimleri tarafından yetiştiriciler ve halk bilgilendirilmiş, TRT bölge radyo ve televizyonlarında eğitici programlar hazırlanıp sunulmuştur (Arşiv belgesi, 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD).

Personel

Kurumun ilk müdürü Fuat Hasdemir olup 1967-1971 yılları arasında görev yapmıştır. Daha sonra sırasıyla; Rafet Berber (1971-1975), Cavit Doğru (1975-1980), Galip Yüksel (1980-1986), Mehmet Çakırgöz (1986), Hasan Sarıbaş (1986-1987), Muhammet Aksın (1987-1988), Ali Altan Bulu (1988-1989), Ruhi Dörterler (1989-1991), Yavuz Selim Sağlam (1991-2000), Ufuk Dinler (2000-2003), Murat Uzun (2003-2005) ve Ufuk Dinler (2005-2013) müdürlük görevini yürütmüştür. Nisan 2013'ten bu yana da Dr. Biray Okumuş, Enstitü Müdür Vekili olarak görev yapmaktadır (Arşiv belgesi, 1967-2013). Kurumda görev yapmış ve yapmakta olan personel dağılımı Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. EVKEM'in Personel Dağılımı.

Table 2. Distribution of staff of EVKEM.

Yıllar	V.H.	Uzman / Dr.V.H.	Biyolog / V.S.T. / Laborant	Diğer	Toplam
1967-1969	1	-	4	6	11
1970-1979	5	5	3	18	31
1980-1989	3	14	11	21	49
1990-1999	5	17	25	22	69
2000-2013	29	6	16	44	95

Not: V.H: Veteriner Hekim, V.S.T: Veteriner Sağlık Teknisyeni

TARTIŞMA ve SONUÇ

EVKEM'in görev alanını oluşturan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinin coğrafi koşulları ile iklim ve mera özellikleri, bölgede hayvancılığı önemli bir geçim kaynağı hâline getirmektedir (Arşiv belgesi, 2013; 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD). Nitekim, bölgedeki hayvan sayısı, Türkiye hayvan varlığının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu durum, Bölgeye hizmet veren Enstitü'yü Türkiye hayvancılığı açısından önemli konuma getirmektedir (TÜİK, 2013).

Enstitü'nün hizmet alanında İran, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ile sınırları olan iller bulunmaktadır. Bu ülkelerden zaman zaman kaçak

hayvan girişi olabilmekte, bu yolla birçok hastalık da taşınabilmektedir. Bölgeden Batı illerine hayvan hareketlerinin yoğun olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, hastalıkların bu bölgede kontrol ve eradikasyonunun sağlanması gerekliliği, hastalıkların erken teşhisinde Enstitü'nün önemini ortaya koyan bir veri olarak değerlendirilebilir (Arşiv belgesi 2013; 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD). EVKEM, kuruluşundan günümüze kadar hastalıklar, hijyen, koruyucu hekimlik, halk sağlığı gibi konularda hizmet vermektedir. Hizmet verdiği illerin hayvan varlığı, coğrafi konumları ve sınır bölgelerine yakınlıklarından dolayı stratejik olarak önemli olduğu savunulabilir (Arşiv belgesi 2013; 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD).

Enstitü'de 1981'den günümüze kadar gerek Kurum personelinin, gerekse halkın ve yetiştiricilerin eğitimi ve bilgilendirilmesi hususları üzerinde önemle durulmuştur. Böylelikle, gerek Kurum içi eğitim çalışmaları, gerekse halk ile iletişim canlı tutulmuştur. Kurum hizmetleriyle ilgili gelişme ve değişimler Kurumca yakından takip edilerek bilginin paylaşımı esas alınmıştır (Arşiv belgesi, 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD). Buradan hareketle, Enstitü'de yararlı ve üstün nitelikli bir çalışma prensibi ve hizmet anlayışının benimsendiği söylenebilir.

Kurumun arşivcilik anlayışına dair genel bir değerlendirme yapıldığında; üretim, araştırma, eğitim ve personele ilişkin kayıtların düzenli olarak tutulduğu, bu durumun Enstitü'nün tarihsel gelişiminin izlenmesi ve yansıtılması açısından kolaylık sağladığı sonucuna varılmıştır. Öte yandan, belirtilen konulardaki düzen ve yeterliğin teşhis ve kontrol faaliyetlerine yönelik kayıtlar açısından korunamadığı, eksikliklerin olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra, 1991'den itibaren düzenli ve detaylı kayıtların tutuluyor olmasından yola çıkılarak, bu eksikliğin giderilmesine yönelik çabaların var olduğu düşünülebilir. Her kurumun gelişim durumunu ve faaliyetlerini gösteren evrakların arşivlenmesinin kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğu kanaatinden yola çıkılarak (Yerlikaya, 2002), bu konudaki çaba ve

titizliğin artırılarak devam ettirilmesi gerektiği savunulabilir.

Bugüne kadar yapılan çalışmaların (Erk, 1963; Öztürk ve Yerlikaya, 2001; Yerlikaya, 2002; Türkmenoğlu ve Yaşar, 2011) sonuçlarından ve bu çalışmadan yola çıkılarak, EVKEM'in ülkemizde veteriner hekimliğinde araştırma, teşhis, kontrol, halk sağlığı, hijyen, koruyucu hekimlik gibi konular açısından Veteriner Kontrol Enstitüleri'nin önemli ve gerekli olduğu savunulabilir.

Sonuç olarak; EVKEM'in veteriner hekimliği hizmetleri açısından Türkiye'deki önemli kurumlardan biri olduğu ve gerek Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi gerekse Türkiye hayvancılığına katkıda bulunduğu; bölgedeki veteriner hekimler ve yetiştiriciler için iyi nitelikli bir eğitim verdiği, Bölgedeki teşhis ve kontrol faaliyetlerinin yürütülmesinde öncelikli Kurumlardan olduğu, bu katkılarından dolayı gelecekte de çalışmalarına devam etmesinin gerek Bölge, gerekse Ülke hayvancılığı açısından önemli ve gerekli olduğu savunulabilir.

TEŞEKKÜR

Makalenin hazırlanması için gerekli olan EVKEM Arşivi Belgeleri ve diğer kayıtlara ulaşabilmem ve araştırma süresince Kurumda çalışabilmem için gerekli resmî izin ve onayı veren T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü'ne, çalışmalarımın yürütülmesinde gerekli ortamı ve kolaylığı sağlayan Erzurum Veteriner Kontrol Enstitüsü Müdür Vekili Dr. Biray Okumuş başta olmak üzere Kurum Personeline, hayvan sayılarına yönelik istatistiksel verilerin toplanması ve değerlendirilmesi konusundaki katkılarından dolayı Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği AD Arş. Gör. Murat Polat'a içtenlikle teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

Anonim, 1974. Erzurum il yılılığı cumhuriyetin 50. yılında. Kervan Kitapçılık Tesisleri, İstanbul, s. 300.

Anonim, 2014. EVKEM TÜRKAK akreditasyon kapsamı.

http://www.turkak.org.tr/online/search/kapsam_html.asp?app=725&sc_id=2119&language=&sube=0&file_no=AB-0383-T, [Erişim Tarihi: 13.03.2014].

Arşiv belgesi, 1967. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü'nün 21.08.1967 tarih ve 1240 sayılı makam oluru.

Arşiv belgesi, 1976. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü'nün 03.09.1976 tarih ve 782 sayılı makam oluru.

Arşiv belgesi, 1981. Erzurum Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü 23.10.1981 tarih ve 1981/1 sayılı fen kurulu kararı.

Arşiv belgesi, 1982. Erzurum Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü'nün 18.10.1982 tarih ve 1530 sayılı yazısı.

Arşiv belgesi, 1986. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü'nün 01.08.1986 tarihli makam oluru.

Arşiv belgesi, 1992: Erzurum Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü 14.09.1992 tarih ve 1992/18 sayılı fen kurulu kararı.

Arşiv belgesi, 1994. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın 22.09.1994 tarih ve MKD-G-1/65 sayılı makam oluru.

Arşiv belgesi, 2000. Erzurum Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü'nün 22.06.2000 tarih ve 443 sayılı yazısı.

Arşiv belgesi, 2003: Erzurum Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü 26.06.2003 tarih ve 117 sayılı fen kurulu kararı.

Arşiv belgesi, 2005. Erzurum Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü 27.05.2005 tarih ve 128 sayılı fen kurulu kararı.

Arşiv belgesi, 2011a. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın 01.08.2011 tarih ve 2457 sayılı yazısı.

- Arşiv belgesi, 2011b. TÜRKAK tarafından düzenlenen 29 kasım 2011 revizyon tarihli akreditasyon sertifikası ve eki.
- Arşiv belgesi, 2013. EVKEM 2013 yılı brifing dosyası.
- Arşiv belgesi, 1967-2013. EVKEM personel dosyaları.
- Arşiv belgesi, 1981-2013 FKK ve 1991-2013 BD. EVKEM 1981-2013 fen kurulu kararları ve 1991-2013 brifing dosyaları.
- Bekman M., 1940. Veteriner Tarihi. Ankara Basım ve Cildevi, Ankara.
- Dunlop RH., Williams DJ., 1996. Veterinary medicine an illustrated history, Mosby-Year Book Inc., Missouri.
- Erk N., 1963. Pendik Veteriner Bakteriyoloji ve Seroloji Enstitüsü kuruluşu. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 10, 44-48.
- Erk N., 1966. Veteriner tarihi. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi yayınları: 195, ders kitabı: 97, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Erk N., Akkerman NC., 1969. Türkiye'de sığır vebası salgınları ve eradikasyonu tarihi. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi yayınları: 242, çalışmalar: 144, Ankara.
- Karasszon D., 1988. A concise history of veterinary medicine (Translated by E. Farkons). Akademiai Klado, Budapest.
- Spinage CA., 2007. Cattle plague a history. Kluwer Academic/Planum Publishers, USA.
- Öztürk R., Yerlikaya H., 2001. Etlik Merkez Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü'nün tarihçesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 12, 59-63.
- Resmi Gazete, 1937. Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilât Kanunu. Kanun no: 3203, tarih: 14 haziran 1937, sayı: 2629.
- TÜİK, 2013. Türkiye ve EVKEM'in hizmet verdiği bölgenin 2012 yılı hayvan varlığı: Büyükbaş Türkiye 14 022 347, Erzurum Bölgesi 1 706 350; Küçükbaş Türkiye 35 782 519, Erzurum Bölgesi 2 997 994; Kanatlı Türkiye 275 505 341 Erzurum Bölgesi 1 486 250. Erişim tarihi: 14.04.2014.
- Türkmenoğlu E., Yaşar A., 2011. Konya Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü'nün tarihsel gelişimi ve Türkiye hayvancılığına katkıları. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 17, 59-63.
- Yerlikaya H., 2002. Elazığ Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsünün Kuruluş ve Gelişim Tarihi, ISBN-NO-975-97437-0-1, Elazığ.